

## بررسی پیامدهای بحران کرونا بر حوزه اجتماع در ایران

محمد مزینی<sup>۱</sup>، سیما اردکانی<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup>دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

<sup>۲</sup>دانش آموخته کارشناسی ارشد آمار اقتصادی - اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی

نویسنده مسئول:

محمد مزینی

مجله علمی پژوهش در علوم انسانی و تحقیقات میان رشته ای (سال هفتم)  
شماره ۲۳ / بهار ۱۴۰۰ / ص ۶-۱

### چکیده

شروع ویروس کرونا عملاً به یک بحران اجتماعی بدل شده است که نه تنها بهداشت و سلامت شهروندان ایرانی را درگیر کرده، بلکه پیامدهای بسیار جدی در حوزه اجتماع، سیاست و اقتصاد داشته و در آینده نیز پیامدهای آن تشدید خواهد شد. بنابراین باید آن را به مثابه یک بحران اجتماعی در معنای تام و وسیع آن و شاید یک ابربحران در نظر گرفت. از این رو ضروری است که در مورد ابعاد و پیامدهای فرهنگی و اجتماعی این موقعیت پاندمیک جهانی به تحقیق بپردازیم، در همین راستا در این پژوهش سعی شده است تا پیامدهای بحران کرونا بر حوزه فرهنگ و اجتماع ارزیابی شود. روش مورد استفاده برای نگارش این مقاله از نوع اسنادی است. یافته های پژوهش نشان می دهد که در حوزه کسب و کار با توجه به تعطیلی های مکرر مشاغل، طبقات پایین و تهیدست با مشکلات عدیده ای روبرو شده اند، در حوزه روابط اجتماعی، تسلط فضای مجازی مشهود بوده و در بحث آموزش با توجه به شیوه آموزش مجازی نوعی شکاف دیجیتال در مناطق مختلف کشور مشهود است، بیش پزشکی شدن جامعه، رها شدگی گروه های غیر رسمی و افزایش اختلافات خانوادگی از پیامدهای دیگر این بحران می باشد.

واژگان کلیدی: کرونا، بحران، اجتماع، پیامد

## مقدمه

در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰، سازمان بهداشت جهانی، وقوع کرونا ویروس را خبر داد و وضعیت اضطراری سلامت عمومی را اعلام کرد. در ۱۱ فوریه سال ۲۰۲۰ میلادی، سازمان بهداشت جهانی به طور رسمی این ویروس را به عنوان بیماری ویروسی کرونا (COVID19) نام گذاری کرد. این بیماری مسری، بزرگ ترین شیوع از زمان شیوع جدید سندرم حاد تنفسی سارس در سال ۲۰۰۳ بوده است و با احتمال ایجاد بیماری تنفسی شدید، به سرعت بر دولت ها و سیستم های بهداشت عمومی تاثیر گذاشته است. میلیون ها زندگی به طور قابل توجهی تغییر کرده و فرایندی جهانی در حال انجام است. این ویروس به عنوان یک بیماری عفونی نوظهور برای اولین بار در ووهان چین شناسایی شد. از جمله علایم شایع این بیماری می توان به تب، سرفه و تنگی نفس اشاره کرد و به دلیل نداشتن یک راه درمان مشخص به طور چشم گیری عادات روزانه، شرایط روحی، موقعیت اجتماعی و اقتصادی را تحت تاثیر قرار داد (WHO, 2020). اقدامات بی سابقه ای برای کند کردن و قطع انتقال ویروس کرونا انجام شده که فشار وارده بر سیستم های بهداشتی را کاهش دهد، اما هزینه اقتصادی و اجتماعی زیادی دارد. معیارهای فاصله اجتماعی، بسته شدن مدارس و محیط های کاری، افراد را به چالش می کشد و منجر به مشکلات متعددی می شود که اثرات طولانی مدتی بر جای خواهد گذاشت. بیماری کرونا اکنون به وضعیت پاندمی رسیده است. در حالی که این پاندمی به سرعت در سراسر جهان در حال گسترش است، باعث ایجاد ترس و نگرانی در عموم مردم به ویژه در میان گروه های خاص از جمله افراد مسن تر، مراقبان بیماران، ارائه دهندگان خدمات بهداشتی و افراد با شرایط بیماری های زمینه ای شده است (فراهتی، ۱۳۹۹). پیامدهای شیوع این بیماری که بر تمامی جنبه های زندگی انسان تاثیر گذاشته است همچنان ادامه دارد. سازمان بهداشت جهانی، دستورالعمل هایی را برای مدیریت این مشکل از دیدگاه پزشکی صادر کرده است طوری که اقدامات پیشگیرانه و پزشکی، مهم ترین اقدام در این مرحله است (WHO, 2020). با توجه به اینکه بحران کرونا پیامدهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی به همراه داشته است بعد از شیوع این بیماری محققان و دانشگاهیان به بررسی پیامدهای این بیماری از جنبه های مختلف پرداخته اند که یکی از این پیامدها، تاثیرات اجتماعی است. در همین راستا این مقاله به بررسی پیامدهای اجتماعی بحران کرونا خواهد پرداخت.

## روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است و با روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای می باشد. و به منظور جمع آوری داده های لازم جهت دستیابی به اهداف پژوهش، مقالات، کتابها، سایتها، پژوهشهای موجود و مرتبط با موضوع، گردآوری و به شیوه کیفی مورد تحلیل قرار گرفته است.

### ۱. بیش پزشکی شدن جامعه

مفهوم بیش پزشکی شدن جامعه اشاره به سبک جدیدی از زندگی مردم ایران و البته سایر جوامع دارد، در بیش پزشکی شدن جوامع مقوله هایی چون بهداشتی شدن، عفونت زدایی، قرنطینه سازی، مصرف فراوان دارو و... مطرح است (حاجیان، ۱۳۹۹). بیماری کووید ۱۹ یک ویژگی منحصر به خود دارد زیرا به دلیل سرایت خیلی بالا در طول کمتر از چند ماه با ایجاد یک وضعیت پاندمی، تمامی کشورهای جهان را آلوده کرده است. در حال حاضر نیز تعداد مبتلایان به این بیماری و همچنین مرگ و میر ناشی از آن به شدت در سطح جهان در حال افزایش میباشد بر این اساس و با توجه به وضعیت اورژانسی فعلی این بیماری، قابل پیش بینی است که برخی از نشانه های اختلالات روانشناختی در جامعه بروز نماید. انتشار افسارگسیخته کووید ۱۹، وضعیت نامطلوب بیماران، عدم وجود یک درمان دارویی موثر و در نهایت مرگ و میر ناشی از این بیماری از مهم ترین فاکتورهایی است که میتواند بر سلامت روان افراد جامعه به شدت تاثیر گذار باشد. بر اساس بررسی های انجام شده، بیماران کووید ۱۹ دارای ظرفیت تحمل روانشناختی پایینی بوده و با توجه به وضعیت فعلی بیماری در کشور، مردم به شدت در معرض بروز اختلالات روانشناختی مانند بیش پزشکی شدن و افکار منفی قرار دارند (شهید و محمدی، ۱۳۹۹). بر این اساس می توان پیش بینی کرد که مردم ایران با نگرانی جدی که از شیوع هرچه بیشتر بحران کرونا و ابتلاء به این بیماری دارند به سمت رفتارهای بهداشتی یا بیش پزشکی شده سوق داده شده اند.

### ۲. شبکه ای شدن آموزش و روابط اجتماعی

ویروس کووید ۱۹ و عالم گیری آن، هر فهم و تجربه ای را در معرض تغییراتی پرشتاب قرار داده است. کرونا، انسان ها را به درون و خانه هایشان تبعید کرده، اما در تعطیلی و یا تعلیق روابط اجتماعی، بار دیگر نیاز و اشتیاق آنان را به ارتباط با یکدیگر برانگیخته است. همه کسانی که از همه آداب و عادات و مناسک زیست اجتماعی دور مانده اند، دوست دارند به فضاهای عمومی برگردند و یا دست کم آن فضاهای گم شده را از طریق

ارتباطات مجازی شده جستجو کنند. نیاز به گفتگو و تمایل به اشتراک گذاشتن تجربه های روزمره در فضای مجازی نتیجه پیش آمدن چنین وضعی است در واقع مهم ترین کاری که کرونا کرد، این هست که بیشتر مردم را به فضای مجازی آورد. (خانیک، ۱۳۹۱). همچنین در حوزه تعلیم و تربیت نیز با شروع اپیدمی کووید-۱۹ در سراسر جهان، بسیاری از کشورها از جمله در کشور ما، برای کاهش شیوع ویروس کرونا آموزش های حضوری در مدارس و دانشگاه ها تعطیل شد و برای این که آموزش دانش آموزان و دانشجویان در طول دوره فاصله گذاری اجتماعی دچار وقفه نشود و برنامه های درسی طبق برنامه از قبل مشخص شده، تداوم داشته باشد راه کارهای مختلفی ارائه شد که مهم ترین آنها فراگیر شدن و رونق یافتن آموزش مجازی در سراسر کشور اشاره کرد اما با توجه به محرومیت طبقات محروم به جهت تهیه امکاناتی همچون لپ تاپ و تبلت نوعی شکاف دیجیتال در مناطق مختلف کشور مشهود است (غفوری فرد، ۱۳۹۹). در نتیجه کرونا و اینترنت از آن رو که هر دو جهان های بزرگ تر را به فضاهای کوچک تر ارتباطی کشانده اند و به حوزه عمومی در پناه تلفن های هوشمند و شبکه های اجتماعی بیشتر صورت مجازی داده اند، معنی روابط پیچیده و پر راز و رمز انسانی را دگرگون ساخته اند.

### ۳. تشدید انزوا گرایی / تشدید روابط اجتماعی

سیاست ایجاد فاصله یا محدودیت در تعاملات در بعد اجتماعی و در بعد فردی برای کنترل و محدودیت گسترش ویروس کرونا دقیقاً موضعی است که یک مسئله درمانی با مسئله اجتماعی برخورد پیدا می کند. به عبارتی در حال حاضر موثر ترین راه برای مقابله با گسترش ویروس، کند کردن چرخ های زندگی اجتماعی است تا از بار بیماری کاسته شود و نظام بهداشت و درمان با خطر فروپاشی مواجه نشود با این وجود توصیه به خانه ماندن برای همه اعضای جامعه به یک معنا نیست، زیرا درک گروه های مختلف از خانه متفاوت است. برای کسانی با روابط اجتماعی محدود، خانه همان مکان فیزیکی محسوب می شود، اما از نگاه برخی از آنجایی که ایران کشوری است مبتنی بر خانواده گرایی، درک از خانه محدود به مکان فیزیکی نیست و در خانه ماندن به معنای گرد آمدن تمامی اعضای خانوار گسترده در مکانی امن است. درکی که منجر به افزایش تعداد سفر و تردد، به جای کاهش آن می شود (ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۹). از همین رو در حالی بخشی از جامعه به سبب اجرای فاصله گذاری اجتماعی و قرنطینه از روابط اجتماعی خود در عرصه های بیرونی کاسته و دچار انزوا شده اند، بخش قابل توجه دیگری، روابط خود را با نزدیکان و عموماً حول محور پدر و مادر تشدید کرده اند.

### ۴. افزایش اختلافات خانوادگی

در جامعه ایران که هنوز انجام کار خانگی و نگه داری و پرورش کودکان، مسئولیت زنانه ای به حساب می آید و در عین حال بخش زیادی از زنان به فعالیت های اقتصادی مشغول هستند، اجرای سیاست هایی از قبیل قرنطینه و در خانه ماندن ناشی از پاندمی کرونا به افزایش مسئولیت های زنان و نارضایتی هایی منجر شده است (ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۹). در همین راستا پژوهش آماری انجام شده توسط شهرداری تهران در فروردین ۱۳۹۹ نشان داد که در ۱۶ درصد از خانوارهای تهرانی، تنش خانوادگی به سبب سیاست در خانه ماندن و قرنطینه افزایش یافته است. در ۵۸ درصد خانواده ها نیز تنش میان زن و شوهر افزایش یافته و ۴۶ درصد هم افزایش تنش والدین با فرزندان را تجربه کرده اند (شهرداری تهران، ۱۳۹۹). همچنین سازمان بهزیستی کشور هم از افزایش تماس با واحد مشاوره خانواده این سازمان خبر می دهد و بر تعداد کارشناسان خود که در این زمینه راهنمایی می دهند، افزوده است (وب سایت سازمان بهزیستی، اردیبهشت ۱۳۹۹). مسئله افزایش خشونت خانوادگی شامل مواردی مانند کودک آزاری، همسر آزاری، سالمند آزاری، معلول آزاری به دنبال بروز بحران کرونا تا به اندازه ای بوده است که دبیرکل سازمان ملل متحد نیز در این زمینه اعلام نگرانی کرده است و ضمن تقاضای صلح و آرامش در خانه ها در سراسر جهان، از دولت ها مصرانه خواسته تا اقدامات مورد نظر را در جهت کاهش این مسئله انجام دهند (وب سایت سازمان ملل متحد، می ۲۰۲۰).

### ۵. وضعیت بحرانی کسب و کار

با انتشار سریع و گسترده ویروس کرونا بخش اعظمی از کسب و کارهای خرد، کارگاههای کوچک، مشاغل و صنوف خدماتی دچار آسیب شده اند؛ بخشهایی که بیشترین اشتغال طبقات پایین جامعه در آنها شکل گرفته است. در دنیایی که به شدت پیوسته و دارای ارتباطات قوی بین کشورهاست، اثرات طغیان بیماری فراتر از مرگ و میر و ناخوشی ظاهر می شود زیرا با کند شدن فعالیت های اقتصادی به علت اختلال در تولید، کارکرد زنجیره تأمین عرضه جهانی نیز مختل خواهد شد. شرکت ها در سراسر جهان، صرف نظر از اندازه های تجربه ای انقباض در تولید را آغاز

کرده‌اند. محدود شدن حمل و نقل به خصوص در بین کشورها، باعث کندتر شدن فعالیت‌های اقتصاد جهانی شده است؛ مهم‌تر از همه، ترس در بین مصرف‌کنندگان و بنگاه‌ها منجر به تغییر الگوهای مصرف متداول و ناهنجاری‌های بازار شده است؛ بازارهای جهانی مالی نیز در پاسخ به این تغییرات واکنش نشان داده‌اند و شاخص‌های سهام جهانی افت کرده است. براساس بررسی‌های اقتصادی که تاکنون و در زمان اپیدمی صورت گرفته است نشان می‌دهد که شیوع ویروس کرونا بخش‌های اقتصادی از جمله گردشگری، بازرگانی خارجی، بازار سرمایه، بازار ارز، بازار مسکن، کسب و کارهای خرد، کسب و کارهای عمومی، قیمت کالاها، تولید ناخالص داخلی را تحت تأثیر قرار داده است. با توجه به ضرر و زیان‌های ناشی از شیوع ویروس کرونا در اقتصاد ایران، در صورتی که در مورد جبران زیان‌های اقتصادی فوراً چاره اندیشیده نشود و راهکاری به طور عملی در پیش گرفته نشود آسیب‌های وارده تصاعدی خواهد شد و بسیاری از فعالان اقتصادی با چالش زیادی روبه‌رو خواهند شد که حتی ممکن است از چرخه اقتصادی حذف شوند در همین راستا نتایج نظرسنجی صورت گرفته توسط پژوهشکده آمارنشان از این است که حوزه‌های شغلی مختلفی خصوصاً بخش خدماتی بسیار از این بحران تأثیر پذیرفتند ( قابل دسترس در پژوهشکده آمار). از طرفی از وضعیت کارگران غیر رسمی هم که در ایران آمار دقیقی نیست، در این شرایط بحرانی وخیم به نظر می‌رسد. آنها که گروه‌های گسترده‌ای چون کارگران روز مزد یا میدانی، دست فروشان، خدمتکاران خانگی را در بر میگیرند، مشمول مزایای قانون کار و انواع بیمه‌های بیکاری نیستند و تعطیلی کار برای آنها به معنای فقر بیشتر است. در همین راستا صندوق بین‌المللی پول در آخرین توصیه خود از دولت‌ها خواسته است تا سیاست‌های موثری برای حمایت از کارگران غیر رسمی و خانواده‌های آنها در پیش بگیرند، تا از سقوط عمیق‌تر آنها به فقر و ناداری جلوگیری شود (سایت صندوق بین‌المللی پول، می ۲۰۲۰).

## ۶. گروه‌های غیر رسمی

افرادی در جامعه هستند که در چارچوب و مدار سیاست‌های رسمی و حتی توجهات عمومی قرار نمی‌گیرند. برای مثال افراد معتاد و مهاجران غیر رسمی از این دسته گروه‌ها محسوب می‌شوند که معمولاً تعامل با آنها مبتنی بر پیش فرض‌های منفی است. این دسته از افراد در جریان بحران کرونا با مشکلات متعددی مانند بی‌توجهی، رها شدگی و بی‌احترامی مواجه شدند که وضعیت از پیش متزلزل و پایین آنها را بدتر کرد. درباره افراد معتاد و وضعیت آنها در جامعه پس از شیوع کرونا نیز نگرانی‌های جدی وجود دارد. پس از رها کردن بیش از پنج هزار نفر از معتادان به اصطلاح متهاجر در سطح شهر تهران، به دنبال تعطیلی مراکز نگهداری آنها، مشخص شد که سیاست روشنی برای سامان دهی به این مسئله وجود ندارد. حتی آمار دقیقی هم از تعداد معتادان متهاجر و خیابانی وجود ندارد و مشخص نیست که چه میزان از بودجه و امکانات باید برای سامان دهی اوضاع آنها در نظر گرفت و باز هم معلوم نیست که بر اساس کدام پروتکل باید با معتادان در شرایط کرونایی برخورد کرد (ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۹). در نتیجه مشکلات و شرایط بد این دسته افراد به دنبال بروز بحران کرونا وخیم‌تر شده است.

## جمع بندی و نتیجه گیری

بیماری همه گیر کرونا ویروس در سراسر جهان به عنوان تهدیدی بزرگ برای سلامت جسمی و روانی شناخته شده که با تاثیر بر رفتار روزمره مردم بر زندگی اجتماعی آنها تاثیر گذاشته است. مرور مطالعات انجام شده درباره شیوع این بیماری نشان از وجود پیامدهای جامعه شناختی گسترده در سراسر جهان دارد که در این مقاله تلاش شد تا بخشی از پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران بحث و بررسی شود. نتایج این مطالعه از این جهت حائز اهمیت است که احتمال بروز هر نوع پدیده جدید دیگری که منجر به تکرار شرایط فعلی شود در چنین شرایطی نیز یافته های این مطالعه در حکم آموختن از تجربه گذشته، تجلی خواهد یافت.

یافته های این مقاله نشان می دهد که پدیده چند بعدی و پیچیده کرونا ویروس، عرصه زندگی اجتماعی ایرانیان را تحت تاثیر قرار داده است. با توجه به شیوع این ویروس و وضعیت بحرانی بیماران و ترس و اضطراب ناشی از ابتلاء به آن، مصرف اقلام پزشکی در بین مردم افزایش یافته و باعث بیش پزشکی شدن جامعه شده است. پیامد دیگر این بحران بر روابط اجتماعی مردم بوده است که با توجه به اجرای سیاست فاصله گذاری اجتماعی و قرنطینه که باعث دوری و جدایی مردم شد، فضای مجازی و اینترنت به عنوان آلترناتیوی برای دیدارهای حقیقی مطرح گردید. همچنین در حوزه آموزش و تحصیل دانش آموزان و دانشجویان با توجه به خطرات آموزش حضوری، شیوه های متعددی مطرح گردید که در نهایت شیوه آموزش مجازی از طریق نرم افزارهایی چون شاد و وبینار به عنوان موفق ترین و بهترین راه استفاده گردید. پیامد دیگر بحران کرونا تشدید انزوا گرایی با توجه به سیاست فاصله گذاری اجتماعی و کاهش حضور در اجتماع می باشد، اما برای عده ای هم فرصتی برای تشدید روابط اجتماعی خانوادگی به حساب آمد، اما این مسئله در خانه ماندن باعث افزایش اختلافات خانوادگی به شکل های متفاوتی چون کودک آزاری، سالمند آزاری و... گردیده است، همچنین به جهت تعطیلی مکرر کسب و کارها بخش اعظمی از مشاغل دچار آسیب های متعددی شدند که نیازمند چاره اندیشی از طرف مسئولین مربوطه می باشد. در نهایت بحث رها شدگی گروه های غیر رسمی (معتادان، مهاجران) در جامعه از دیگر پیامدهای اجتماعی این بحران بوده است که وضعیت نامطلوب آنها را بدتر کرده است که این موضوع هم نیازمند سیاست گذاری از طرف مسئولین امر می باشد.

## منابع

- ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۹۹). « پیامدهای اجتماعی شیوع ویروس کرونا در ایران»، فصلنامه علمی تخصصی ارزیابی تاثیرات اجتماعی، شماره دوم
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۹). «بیش پزشکی شدن جامعه در دوره پسا کرونا»، پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- خانیکی، هادی (۱۳۹۹). «دور از هم و در کنار هم، تصویری از شبکه ای شدن ارتباطات اجتماعی»، پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- سازمان بهزیستی ( اردیبهشت ۱۳۹۹). قابل دسترس در: <http://www.bezisti.ir/news/15856/>
- سازمان ملل متحد (می ۲۰۲۰). قابل دسترس در: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061052>
- شهرداری تهران (۱۳۹۹). نتایج موج سوم نظرسنجی کرونا - ۱۶ تا ۱۹ فروردین ۱۳۹۹. با همکاری مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران ( ایسپا). تهران: دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- شهیاد، شیماء، محمدی، محمد تقی (۱۳۹۹). «آثار روانشناختی گسترش بیماری کووید ۱۹ بر وضعیت سلامت روان افراد جامعه»، مجله طب نظامی، دوره ۲۲، شماره ۲
- صندوق بین المللی پول (می ۲۰۲۰). قابل دسترس در: <https://blogs.ifm.org/2020/04/30/a-new-deal-for-informal-workers-in-asia/>
- غفوری فرد، منصور (۱۳۹۹). « رونق آموزش مجازی در ایران»، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی
- فراهتی، مهرزاد (۱۳۹۹). « پیامدهای روان شناختی شیوع ویروس کرونا در جامعه»، فصلنامه علمی تخصصی ارزیابی تاثیرات اجتماعی، شماره دوم
- مهندسی، ساناز، «تاثیر ویروس کرونا بر کسب و کارهای ایرانی» سایت پژوهشکده آمار، خرداد ۱۳۹۹